

HET JOURNAAL ALS TEGENGIF

OVER DE ROL VAN HET NTS-JOURNAAL IN DE DISCUSSIE OVER DE BETEKENIS VAN TELEVISIE VOOR NEDERLAND

De Nederlandse televisie bestond al ruim vier jaar toen het eerste NTS-JOURNAAL werd uitgezonden, maar in deze eerste jaren hebben slechts weinigen thuis televisie kunnen kijken. Zo waren er op het moment van het eerste NTS-JOURNAAL slechts vijfendertigduizend geregistreerde televisietoestellen in Nederland.¹ De eerste uitzendingen waren dus voorbehouden aan geprivilegieerden en enkelen die het er voor over hadden om 's avonds voor het etalage-raam van de plaatselijke radiohandelaar te gaan staan kijken. Maar ondanks dat weinig mensen een televisieontvanger hadden, moet bij velen bekend zijn geweest dat er zoiets was als 'televisie'. Want de eerste officiële televisie-uitzending op 2 oktober 1951 werd gevierd als een nationale gebeurtenis die werd meebeleefd door miljoenen Nederlanders.² Niet alleen keek de koningin op Soestdijk naar de eerste uitzending, 'naar wij vernemen, met belangstelling'³, anderen zagen deze in café's of voor de etalage van een radiowinkel.⁴ Zo kopte *de Volkskrant* op 3 oktober 1951 op de voorpagina: 'Gratis voorstelling op straat'⁵ en *Het Parool* schreef: 'Drommen mensen keken op trottoirs en in cafés'. De oploopjes deden de burgemeester van Amsterdam vermoeden dat er 'rumoer was onder zijn burgers. Maar toen de Amsterdamse burgervader uit zijn auto was gestapt, zag hij wat de oorzaak was: het scherm waar van nu af aan steeds meer Nederlanders naar zullen kijken'.⁶

Maar de meeste Nederlanders zullen kennisgenomen hebben van de eerste televisie-uitzending door erover te lezen in de krant of een tijdschrift. Elk landelijk dagblad in Nederland opende met dit nieuws en wijdde er meerdere artikelen aan en ook vele tijdschriften schreven over het nieuwe medium. Zo meldde *Trouw* met trots: 'Nederland heeft televisie'⁷ en schreef *Het Parool*:

'Met tranende ogen van het turen en staren en ingespannen kijken, hebben gisteren duizenden Nederlanders onvervaard de sprong gewaagd. Met een luide plons stortte Nederland zich in de poel van televisie, zich nog niet helemaal bewust van wat het zich hiermee voor nieuwe zaken op de hals haalde.'⁸

De laatste opmerking in dit bericht, wat haalt Nederland zich op de hals met televisie, is de terugkerende vraag in veel van de krantenberichten over het nieuwe medium. Want met de introductie van televisie was er een eind gekomen aan

Drommen mensen voor een etalage om een van de experimentele TV-uitzendingen te kunnen zien, omstreeks 1948. Bron: Beeld en Geluid, Hilversum

enkel het verlangen om simultaan te kunnen ‘ver-zien’. Immers, met de introductie van televisie was dit idee grotendeels verwezenlijkt.⁹ De euforie van de technologische prestatie en de nationale trots dat dit ook in Nederland gelukt was, maakte plaats voor een langlopende discussie tussen critici, politici, journalisten, essayisten, briefschrijvers en columnisten over de betekenis van dit nieuwe medium voor de Nederlandse samenleving. Kortom, nu er daadwerkelijk televisie was, moest erover worden nagedacht wat we met het medium wilden.

Elementaire vragen over wie er mochten gaan uitzenden, hoe lang uitzendingen mochten duren, welke instantie verantwoordelijk was en wie dat allemaal moest gaan betalen, en vragen over de inhoud van de uitzendingen, waren ook in 1956 – toen het NTS-JOURNAAL van start ging – nog niet volledig beantwoord. De televisienieuwsdienst werd dan ook een nieuw onderwerp in de discussie over de betekenis van televisie in Nederland.

Dit artikel gaat over de specifieke rol die het NTS-JOURNAAL heeft gespeeld in de discussie over televisie in de late jaren vijftig en begin jaren zestig. Om deze rol te kunnen duiden zal ik vooral te rade gaan bij die bronnen op basis waarvan veel Nederlanders zich een mening hebben gevormd over het nieuwe medium. Namelijk die artikelen in de (verzuilde) kranten en tijdschriften uit de beginjaren van het NTS-JOURNAAL waarin betekenis wordt gegeven aan dit nieuwe televisieprogramma.¹⁰ Tevens zal ik kijken naar enkele gebundelde essays die in lijn met de berichtgeving in de kranten en tijdschriften handelen over televisie en het nieuws.

In dienst gesteld van de cultuur

Het enthousiasme over de technologische prestatie van die eerste televisie-uitzending was de verwezenlijking van een verlangen om te kunnen ‘ver-zien’ dat al aanwezig was in de negentiende eeuw.¹¹ Maar met dit enthousiasme kwam ook het besef van de verantwoordelijkheid die het nieuwe medium met zich meebracht. Televisie was een macht die beteugeld moest worden en wel door mensen met ‘een geestelijke achtergrond en een hoog ideaal’. Tenminste, dat was de boodschap die staatssecretaris Cals van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen meegaf aan de eerste televisiekijkers. Doordrongen van het potentiële gevaar maar ook van de mogelijkheden van het nieuwe medium, illustreert hij in de eerste Nederlandse televisietoespraak op een zeer heldere wijze hoe in Nederland televisie gezien wordt als een bedreiging voor óf een versterker van de belangrijke waarden:

‘Meer dan ooit tevoren gaat de techniek ons leven beheersen: nu is het niet alleen meer in het arbeidsproces, waar de machine de mens dreigt te verdringen, maar ook in de vrijetijdsbesteding. Na de massa-arbeid is het nu de massarecreatie, die de menselijke persoonlijkheid belaaft. (...) Wanneer deze dreiging niet duidelijk wordt onderkend, zal de techniek, eens symbool van de overwinning van de menselijke geest op de stof, zelf meester en tiran worden. Wij dienen te waken, dat de techniek nooit doel gaat worden, maar slechts als middel wordt aangewend. In dienst gesteld van de cultuur kan zij een uiterst machtig, en in de moderne tijd een onmisbaar

NTS-voorzitter Kors en staatssecretaris Cals bij de eerste TV-uitzending op 2 oktober 1951. Bron: Beeld en Geluid, Hilversum

middel vormen. Met deze richtlijnen voor ogen, zal televisie niet tot cultuurafbraak, maar integendeel tot cultuurverspreiding en cultuuropbouw medewerken. Daartoe is dan echter nodig, dat zij geleid wordt door mensen met een sterk cultuurbesef, met een geestelijke achtergrond en een hoog ideaal.¹²

Deze bezorgdheid over de kwetsbaarheid van de kijker was eerder ook al aanwezig in de discussie over televisie. In 1949 schreef *De Telegraaf* over de ontwrichtende werking van het medium op het gezinsleven. Het artikel verhaalt over iemand die een televisie aanschaft en geen rustig moment meer heeft. Want elke avond stroomt het huis weer vol met visite die zich steeds vrijpostiger gaat gedragen. Ze drinken alle drank en roken zijn sigaren op. De echtgenote kan het niet meer aan en verkiest de slaapkamer boven de woonkamer en besluit ten einde raad zelfs naar haar moeder te vertrekken. *De Telegraaf* besluit deze inktzwarte toekomstvoorspelling met de waarschuwendende woorden:

‘Wij voorspellen u, u zult geen rustig moment meer kennen. U zult uzelf, uw gezin, uw werk verwaarlozen, u zult rondlopen met zulke zenuwtrekken op uw gelaat, dat de mensen blijven staan om u na te kijken. En wat het meest trieste van alles is, u zult hoogstwaarschijnlijk de moed missen om dat rampspoed brengende apparaat tot brandhout te hakken of uit het raam te werpen.’¹³

Dat televisie ook na de introductie in de ervaring van sommige kijkers een ontwrichtende werking heeft op het gezinsleven, is te lezen in een ingezonden brief in het tijdschrift voor ‘het rijk der vrouw’ *Eva*. Hierin schrijft een lezeres over de aanwezigheid van televisie:

‘Het is wel leuk, maar ik voer al die avonden geen steek meer uit. Mijn naaien brei- en stopwerk blijven liggen, want je zit de hele avond in het donker. En dan al die visite! (...) soms wordt het me te veel. Ik moet me dood haasten ’s avonds na het eten, want als de uitzending begint, mag er geen licht meer op, en iedereen moet zitten.’¹⁴

Maar niet alleen de harmonie van het gezinsleven werd bedreigd door de televisie.¹⁵ Zo verscheen er een halfjaar voor de introductie van televisie in *Het Parool* het verontrustende bericht dat door televisie de kijker ‘tot ongeletterdheid zou geraken’¹⁶ en *Trouw* berichtte twee maanden later vanuit New York dat het niet lang zou duren totdat wij het voorbeeld van de Amerikanen zouden volgen en volstrekt willoos zouden staan ten opzichte van de verleidingen van televisie: ‘Ge begint als een koning met dat “venster op de wereld”. Maar voor ge het weet, zij ge een slaaf, geketend door de tiran die televisie heet.’¹⁷

Zoals Cals al stelde kon televisie ook een positieve bijdrage leveren. Zo zou de massa verheven kunnen worden door cultuurverspreiding. Oftewel, door de

televisie konden grote groepen mensen blootgesteld worden aan de waarlijk hoge kunsten, zoals toneel en schilderkunst; vooral zij die normaal nooit in theaters of musea kwamen. Uiteindelijk zou dan deze cultuurverheffing bevorderlijk zijn voor de hele Nederlandse samenleving.

Naast het ouderlijk gezag waren het met name de omroepen die de zware last droegen om televisie ten bate van belangrijke waarden als gezin, democratie, educatie, cultuur, schoonheid en realiteit te laten functioneren. In de doelstellingen van bijvoorbeeld de NCRV lezen we dan ook dat naast verpozing, televisie in het bijzonder een 'opvoedingsproces op gang [zou moeten] brengen, waarin (...) men elkaar leert volwassen en mondig deel te nemen aan het menselijk samenleven.' Dit zou bereikt kunnen worden door televisie in te zetten voor geestelijke verrijking, culturele ontwikkeling, voorlichting en informatie.¹⁸ Vergelijkbare woorden, al dan niet in confessionele termen geduid, zijn terug te vinden in doelstellingen van de andere omroepen.

Opmerkelijk is dat zelfs als er op een positieve manier wordt geschreven over televisie – in zowel de doelstellingen van de omroepen als het omroepbeleid en de kranten- en tijdschriftartikelen – er toch altijd een bewustzijn doorklinkt van het mogelijke kwaad dat de televisie zou kunnen berokkenen. De waarde van televisie of van een bepaalde uitzending is nooit vanzelfsprekend opbouwend, verheffend, leerzaam of zelfs informatief, maar is dat altijd door de waakzaamheid van hen die de zware last dragen van het verzorgen van de televisie-uitzendingen. De NCRV beroept zich in haar waakzaamheid op het evangelie van Jezus Christus:

'Als Christenen dienen wij er voor te waken dat zij niet over ons gaat heersen; wij dienen te zorgen dat wij heersen en dat wij haar aanwenden tot een doel dat niet afkeurenswaardig genoemd kan worden; tot eer van God en tot verbreiding van het evangelie van Jezus Christus en ten behoeve van ons volksleven.'¹⁹

Deze tweeledigheid in de waardering van televisie blijkt ook uit de reactie van de lezeressen van het tijdschrift *Eva*. Want toen dezelfde lezeres die zich had beklagd over de visite, werd gevraagd of ze dan van de televisie af wilde, antwoordde zij: 'O, neen, dat niet! Ik heb in die paar maanden meer toneelstukken gezien dan in mijn hele huwelijk'.²⁰ Ook uit de reactie op een brief van een lezeres, waarin de briefschrijfster zich afvraagt waarom sommige ouders hun kinderen toestaan televisie te kijken, blijkt dat het gevaar van televisie wordt onderkend. Maar dit kan bezworen worden, enerzijds door waakzaamheid en anderzijds door te wijzen op die uitzendingen die wel kunnen bijdragen aan de ontwikkeling:

'Het is buiten kijf, dat de televisie in vele gezinnen nieuwe problemen heeft opgeroepen, maar radio en televisie behoren bij deze tijd (...) In de huis-

kamer zijn het de ouders, die de regels bepalen. Zij zullen hun kinderen voor de gevaren van televisie: te laat naar bed gaan, verwaarlozen van schoolwerk, en dergelijke moeten behoeden, maar zij kunnen er ook profijt van trekken in de opvoeding van hun kinderen. Wie de schooluitzendingen (...) en de vaak aardige en leerzame uitzendingen voor de jeugd op het televisiescherm heeft gezien, zal de waarde voor de ontwikkeling van de jeugd toch niet kunnen ontkennen.²¹

De ouders vervullen hier dus een vergelijkbare taak als de omroepen en de Nederlandse overheid. Zij waarschuwen voor de gevaren van televisie, maar proberen er ook voor te zorgen dat televisie wel ingezet kan worden ter vorming, opvoeding of verheffing van de kwetsbare kijker.

De kwetsbare kijker

De berichten over televisie in deze eerste jaren worden gevormd, gestructureerd en beperkt door twee tegengestelde functies die aan het medium worden toegeschreven. Televisie draagt bij aan de belangrijke waarden van gezin, democratie, educatie, cultuur, schoonheid en realiteit óf is een bedreiging van deze waarden. Deze tegenstelling zou een gepolariseerd debat doen vermoeden, maar zowel de voor- als tegenstanders vinden elkaar in de consensus dat televisie geleid moet worden door het morele gezag, of dit nu omroepen of ouders zijn. Aan de basis van deze consensus ligt het belangrijkste en fundamentele uitgangspunt, dat de kijker in principe kwetsbaar is voor de macht van het medium, maar dat onder het juiste morele gezag deze macht vooral tot het goede zou kunnen leiden.²² Ondanks dat in de Nederlandse situatie er een gedeeld moreel gezag was tussen de verschillende zuilen, waren de uitgangspunten voor alle zuilen hetzelfde: televisie was een gevaarlijk machtig medium dat enkel onder streng toezicht tot iets goeds kon leiden. Met andere woorden, de manier waarop er over televisie werd geschreven was niet vanuit het vertrouwen dat de burger zich kon verweren tegen mogelijke kwalijke invloeden. Maar het ging over het voorkomen van die invloeden, door de verantwoordelijkheid voor de uitzendingen onder te brengen bij diegenen die dat onderscheid wel konden maken: de omroepen, de beleidsmakers en de geestelijk leiders. De leden van de zuil die zij vertegenwoordigen worden geacht ontvankelijk en kwetsbaar te zijn voor de kwalijke invloeden, waartegen zij in bescherming moeten worden genomen. Zowel de voor- als de tegenstanders van televisie vinden elkaar in deze overtuiging dat de kijker kwetsbaar is en moet worden beschermd. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat toen er een televisie-nieuwsdienst opgericht moest worden voor alle gezindten, dit aanleiding gaf tot felle discussies. Dit zal dan ook blijken uit de berichtgeving over de eerste jaren van het NTS-JOURNAAL.

Moeder en kinderen voor televisietoestel op 26 januari 1952. Bron: Perscombinatie Amsterdam / H. Wijffes, Omroep in Nederland, Zwolle 1994, p. 331

Gezamenlijk

De eerste uitzending van het NTS-JOURNAAL op 5 januari 1956 was een historische gebeurtenis, maar voor de dagbladen amper nieuwswaardig genoeg om te vermelden. Nederland was in de ban van de schaaktweekamp tussen de meester Max Euwe en zijn leerling Hein Donner²³ en ergens weggestopt op de binnenpagina's schreef *de Volkskrant* in de rubriek 'Uit de lucht gegrepen':

'De Nederlandse Televisie Stichting heeft met ingang van donderdag het televisieactualiteitenjournaal en het weerbericht onder haar hoede genomen. In het weer mag men daar niets van bespeurd hebben. In het journaal wel. Waren er anders maar enkele onderwerpen waardoor men wel eens de neiging had breedspakig te worden, dat journaal had – handelend over zes onderwerpen – gelukkig veel meer tempo dan de kijkers tot nu gewend zijn geweest. Een flauwe grap was het op zijn kop gezette huishouden van dr. Max Euwe bij de wedstrijd met Donner.'²⁴

De beperkte aandacht voor de eerste journaaluitzending is mogelijk te verklaren uit het feit dat niet zo heel veel mensen die eerste uitzendingen gezien zullen hebben.

Misschien niet nieuwswaardig, historisch was deze eerste journaaluitzending wel, onder meer omdat hiermee een start was gemaakt met de *gezamenlijke* uitzendingen onder verantwoordelijkheid van de KRO, NCRV, VARA, AVRO en de VPRO, zoals was overeengekomen in het 'Televisiebesluit'. De strijd die aan het 'Televisiebesluit' vooraf was gegaan ging over de rol van de omroepen. Zou er

een *algemeen* programma komen, onder leiding van één centrale staf, zoals voorgesteld door staatssecretaris Cals van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen? Deze centrale staf zou dan een onderdeel worden van de NTS en zo verantwoordelijk zijn voor het JOURNAAL. Of zouden de omroepen de zeggenschap niet uit handen willen geven en zelf een stem willen hebben in wat de NTS zou uitzenden?

In het verzuilde Nederland was er eigenlijk maar één optie. Met de steun van KVP, ARP en CHU werd er een motie aangenomen waardoor de NTS werd gereduceerd tot een facilitair bedrijf en het de omroepen waren die de verantwoordelijkheid kregen voor de inhoud van de uitzendingen, waaronder het NTS-JOURNAAL.²⁵ Hiervoor werd er een *Commissie Uitgangspunten Gezamenlijke Programma* in het leven geroepen, waarin de omroepen vertegenwoordigd waren. Deze commissie kwam eens in de week bijeen en vergaderde over de onderwerpen die in het JOURNAAL aan bod zouden moeten komen.

Elke zuil, bij monde van haar vertegenwoordigers in de omroepen en politieke partijen, maakte zich sterk om inspraak te behouden in het nieuw op te zetten JOURNAAL. Dat nu juist het NTS-JOURNAAL de inzet was van deze strijd, is op twee manieren te verklaren. Allereerst werden de omroepen door het NTS-JOURNAAL aangesproken op hun belangrijkste taak. Zoals Cals al had gezegd moest televisie geleid worden door mensen met een sterk cultuurbesef, een geestelijke achtergrond en een hoog ideaal. Aan de basis van het denken over televisie lag de overtuiging dat de kijker in principe kwetsbaar was voor de macht van het medium, maar dat onder het juiste morele gezag deze macht tot het goede zou kunnen leiden. De discussie over de verantwoordelijkheid voor het NTS-JOURNAAL ging over de vraag: Wie heeft dit morele gezag? Dit kon maar één partij zijn: de omroepen. Dat het voor de omroepen zelf buiten kijf stond dat zij die verantwoordelijkheid toebedeeld moesten krijgen, was eerder – bij de introductie van televisie – gebleken. De VARA-voorzitter had toen al een uitgesproken mening wie in Nederland het morele gezag had om de uitzendingen samen te stellen:

‘De televisie *kan* van grote, culturele betekenis zijn. Zij kan voor tallozen het venster openen op volkomen nieuwe gebieden. Zij kan in een aantal opzichten meer betekenen dan de radio. Omdat de televisie naast het geluid ook de afbeelding in de huiskamer brengt. Omdat men niet alleen kan horen, maar ook kan zien. (...). Hoe zouden de (...) reportages – aan waarde winnen, wanneer het beeld zelf veel van het machteloze gesproken woord zou kunnen vervangen. (...) Stellig, de televisie kan van grote culturele en opvoedende betekenis zijn. Mits...

Mits de verantwoordelijkheid voor en de samenstelling van de programma’s komen te liggen in de juiste handen. (...) De televisie hoort thuis in de handen van hen, die getoond hebben op verantwoorde wijze het culturele goed, dat radio heet, te kunnen beheren. De televisie-programma’s behoren te worden overgelaten aan de radio-omroepverenigingen.²⁶

Albert van Dalsum
en Louis
Bouwmeester jr. in
DE TOVERSPIEGEL,
22 oktober 1951.
Bron: Beeld en
Geluid, Hilversum

Vanuit deze achtergrond is het dan ook zeer verklaarbaar dat toen de inhoud van de televisienieuwsdienst ter sprake kwam, de omroepen en haar politieke partij- en zich heftig verzetten tegen een *algemeen* programma onder leiding van één centrale staf.

Maar er is nog een reden waarom nu juist de verantwoordelijk voor het NTS-JOURNAAL zo zwaar bevochten werd. Het streven van het NTS-JOURNAAL was om een zo feitelijk mogelijke weergave te geven van de actualiteiten. Commentaar op het nieuws zou overgelaten worden aan de actualiteitenrubrieken van de omroepen, zoals AVRO'S TELEVIZIER en KRO'S BRANDPUNT. Met dit mandaat zou het NTS-JOURNAAL uitgroeien tot niet alleen het meest bekeken programma op de Nederlandse televisie maar, wat nog belangrijker is, tot een instituut dat boven alle zuilen stond en zodoende het alleenrecht had op het weergeven van de objectieve werkelijkheid op televisie in Nederland. Want op voorhand was al duidelijk dat deze televisienieuwsdienst een centrale positie zou innemen in de manier waarop de Nederlander kennis zou nemen van de actuele gebeurtenissen in de wereld. Daarom wilden de vertegenwoordigers van de zuilen de mogelijkheid hebben om het JOURNAAL te controleren. De zeggenschap die de zuilen opeisten, door zitting te willen in de commissie die het NTS-JOURNAAL controleerde, was niet anders vormgegeven dan bijvoorbeeld het lidmaatschap van de Raad van State, waarin het ook gebruikelijk was dat er een verdeling plaatsvond tussen de zuilen en alle zuilen dus vertegenwoordigd waren. Hieruit blijkt dat de vertegenwoordigers van de zuilen in de politiek en bij de omroepen het NTS-JOURNAAL al in beginsel beoordeelden als een machtig instituut dat met grote zorg benaderd moest worden.

Bestuurlijk waren hiermee alle voorwaarden gecreëerd om het NTS-JOURNAAL een autoriteit te laten zijn: een nationaal instituut waarop alle Nederlanders, van alle gezindten, zouden kunnen vertrouwen. Al moest toen de eerste uitzending nog beginnen.

Een weergaloos nieuwsmedium

Bij het maken van de eerste televisiejournals stuitte de journalisten nogal eens op praktische obstakels. In tegenstelling tot de schrijvende pers waren de televisiejournalisten sterk gebonden aan die gebeurtenissen die lang van te voren waren aangekondigd. Hoofdredacteur Carel Enkelaar merkte mismooiedig op: 'Een schrijvende journalist kan volstaan met een blocnote en een stompje potlood. Wij moeten altijd met min of meer omvangrijke apparatuur op stap.'²⁷ Mede hierdoor waren de onderwerpen uit de eerste maand van het NTS-JOURNAAL niet heel erg enerverend: Driekoningentocht in Tilburg; bobsleeërs van de Amerikaanse luchtmacht oefenen in de Duitse Alpen; kinderen in Tokio hebben een filmclub opgericht om zelf films te maken; Duitse houtvesters vangen gemzen in het Zwarte Woud als geschenk voor Franse collega's in de Vogezes; Prinses Margaret bezoekt balletvoorstelling in gezelschap van de ongehuwde Lord Plunkett; leerlingen Christelijk lyceum voeren 'Wij maken een opera' van Benjamin Britten op; particulier dierenpark van mejuffrouw Lia Speel in Bloemendaal verhuist naar Tilburg.²⁸ De beperking van de productieomstandigheden noopten de makers van het NTS-JOURNAAL vooral die onderwerpen te kiezen die ruim van te voren waren aangekondigd. Omdat de makers van het Polygoon-bioscoopjournaal met dezelfde beperkingen te maken hadden, is er een opvallende gelijkenis tussen het soort nieuws dat beide journals brachten. Om zich te kunnen onderscheiden en vaak uit bittere noodzaak, mede omdat Polygoon zijn beelden niet beschikbaar wilde stellen aan de concurrent televisie, werd er in de begintijden regelmatig gebruik gemaakt van beeldmateriaal van de Britse BBC en het Amerikaanse CBS.

Het belang van het NTS-JOURNAAL voor de Nederlandse samenleving werd pas echt duidelijk toen er een wereldschokkende gebeurtenis plaatsvond. Want, zoals het een nieuwsprogramma betaamt, kon het zich bewijzen op het moment dat er echt iets aan de hand was in de wereld. Op 23 oktober 1956 brak er in Hongarije een massale volksoptocht uit tegen het stalinistische bewind. Onder leiding van Imre Nagy keerde de bevolking zich gewapenderhand tegen de zittende regering. Eind oktober leek de opstand een kans van slagen te hebben, toen onder leiding van de nieuwe premier Imre Nagy, Hongarije uit het Warschaupact stapte en zich neutraal verklaarde. Op 4 november 1956 veranderde dit radicaal toen de Sovjets Boedapest binnenvielen en de opstand hardhandig neersloegen. Duizenden Hongaren stierven en meer dan 150.000 sloegen op de vlucht.²⁹

In de dagen na de inval waren de kranten vol lof over de journaaluitzendingen en had de ‘Nederlandse televisienieuwsdienst’ zich gelegitimeerd als serieuze nieuwsbron. *Het Parool* schreef de dag na de inval in Hongarije:

‘Televisie heeft zich de laatste dagen in ons land doen kennen als een weergaloos nieuwsmedium. De NTS heeft begrepen dat tv voor het nieuws een eigen taak heeft. Men laat de jonge journaalploeg haar gang gaan en zij blijkt haar werk te verstaan. Het betekent dat het NTS-JOURNAAL uitgroeit tot een televisienieuwsdienst.’³⁰

de Volkskrant sprak over ‘indrukwekkende journaals uit Boedapest’³¹ en een dag later prees zij de medewerkers van het JOURNAAL door het verslag in de krant af te sluiten met: ‘een naamloze televisiestaf heeft deze indrukwekkende uitzending verzorgd’.³²

Maar er was ook kritiek, niet op de inhoud van het JOURNAAL maar op het keurslijf waarbinnen het gemaakt moest worden. Zo beklagde de televisiecriticus ‘Verrekijker’ zich over het ontbreken van journaaluitzendingen op zondag, terwijl op de radio de nieuwste ontwikkelingen uit Boedapest wel werden gemeld: ‘Ondanks de vloed van nieuws, die ons zondag via de radio bereikte, bleef de Nederlandse televisienieuwsdienst uit de ether, onder alle omstandigheden trouw aan de bepalingen van de stichting’.³³

Ook *Trouw* vond het onjuist dat er ten tijde van schokkende wereldgebeurtenissen geen journaaluitzendingen waren, omdat dat nou eenmaal zo afgesproken was: ‘De journaaldienst van de NTS ontbrak gisteravond geheel in het programma. Dit leek ons niet juist’.³⁴

Een dag later werd de erkenning van het belang dat er gehecht werd aan het JOURNAAL eens te meer duidelijk. Door een technische storing was het JOURNAAL vertraagd en werd vervolgens uitgesteld tot na een *live* biljartwedstrijd. Hierdoor kon de televisiekijker pas om half elf het JOURNAAL zien. Verbolgen schreef *Trouw*:

‘Het nieuws dient zeker thans onder alle omstandigheden voor te gaan. Het journaal vervult op het ogenblik de belangrijkste functie in de televisie en de omroepen dienen er van te voren rekening mee te houden, dat het journaal zo nodig zelfs meer tijd moet worden gegeven dan het normale kwartier.’³⁵

De reacties op de journaaluitzendingen over Hongarije maken duidelijk dat het NTS-JOURNAAL niet alleen meer in bestuurlijke zin belangrijk was, maar dat het nieuwe instituut een essentiële functie vervulde in de Nederlandse samenleving. Als bron van informatie werd het door *Trouw* beschouwd als ‘de belangrijkste functie in de televisie’; en dat slechts enkele maanden na de eerste uitzending.

Weerzinwekkende vulgariteit

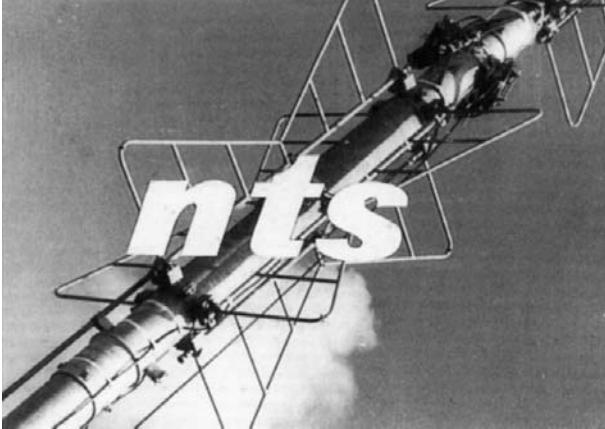
Niet alleen in de krant werd de functie van het NTS-JOURNAAL als belangrijke bron van informatie erkend, ook een veelgelezen publicist als Fokke Sierksma beschreef in de bundel *Testbeeld. Essays over mens en televisie* (1963) hoe het NTS-JOURNAAL van groot sociaal-maatschappelijk belang was als vast baken in verwarrende tijden, op basis waarvan de kijker zich kon oriënteren:

‘Het nieuws is ver, veel, verwarrend, niet zelden is het ook beangstigend. Dat betekent, dat een van de belangrijkste oriëntatie-middelen van de mens nu desoriënterend werkt. Temidden van de onoverzichtelijke wanorde staat nu echter in de besloten huiskamer het televisietoestel en maakt het van het verre en verwarrende nieuws menselijke aanwezigheid. (...) Het nieuws heeft weer een oriënterende functie. Dit zou een van de factoren kunnen zijn, die de grote populariteit van het televisienieuws verklaren.’³⁶

Echter, naarmate het belang van het NTS-JOURNAAL groeide, werd de kritiek ook steeds meer uitgesproken. In de eerste maanden was het publiek nog tevreden met een verslag over een ontdekt vals tientje in Muiden.³⁷ Niet veel later beklagden verschillende critici zich over de nieuwswaarde van veel van deze onderwerpen, zoals mag blijken uit de eerder aangehaalde voorbeelden. De verwachtingen met betrekking tot het JOURNAAL werden steeds hoger en vooral de journalistieke waarde kwam onder vuur te liggen. Fokke Sierksma in de eerdergenoemde bundel:

‘Altijd dezelfde mannen stappen uit altijd eendere auto’s, schudden wel of niet handen, kijken wel of niet in de camera, bestijgen bordes of verdwijnen door een deur. (...) Koninklijke of burgerlijke sprekers lezen een beleefd gehoor de obligate teksten voor.’³⁸

Deze verandering in wat van het NTS-JOURNAAL verwacht werd blijkt heel duidelijk uit de reacties op de nieuwsuitzending bij een nieuwe wereldschokkende gebeurtenis. Waren de kranten bij het neerslaan van de opstand in Hongarije nog vol lof, ondanks het relatief kleine aantal uitzendingen, de kritiek op het NTS-JOURNAAL na de moord op Amerikaanse president John F. Kennedy was scherp en vernietigend. De dag na de aanslag kopte *Het Parool*: ‘De televisie faalde in moeilijke situatie’.³⁹ Om kwart voor acht was het nieuws binnengekomen dat Kennedy was neergeschoten, maar het NTS-JOURNAAL was niet in staat geweest om het JOURNAAL van acht uur op gepaste manier te openen. Het koos ervoor om eerst een ander onderwerp te behandelen om pas daarna te vermelden dat de president was neergeschoten.⁴⁰ Tot groot afgrijzen van *Het Parool* werd de uitzending na deze mededeling voortgezet met een onderwerp over ‘twistende balletmeisjes’. In het hoofdredactioneel commentaar schreef *Het Parool*:

Logo NTS, jaren vijftig. Bron:
Beeld en Geluid, Hilversum

‘Niettemin gaf men daarna nog allerlei triviale onbenulligheden, zoals twistende balletmeisjes en meer van dat soort “nieuws”. De NTS is volkomen tekortgeschoten. Men heeft de dramatische betekenis van dit ontstellende nieuws onderschat. Het werd te laat gebracht. Men paste de rest van de nieuwsuitzending niet aan. Wat op een gewone televisieavond onschuldige kost zou zijn geweest, werd nu in relatie tot wat er in Dallas was gebeurd, tot weerzinwekkende vulgariteit.’⁴¹

Eenzijds was er dus de erkenning van het NTS-JOURNAAL als een instituut dat de belangrijke taak vervulde om de burgers voor te lichten over de actualiteiten, opdat zij zich konden oriënteren in verwarrende tijden. Anderzijds groeide de kritiek op de inhoud van de uitzendingen omdat deze te vaak te triviaal was en op de momenten dat er echt groot nieuws was, tekortschoot. Met andere woorden, dat het NTS-JOURNAAL een belangrijke functie zou moeten vervullen werd alom erkend. Immers, zoals al bleek bij de introductie van televisie was het succes van het nieuwe medium de inzet van een nationaal eergevoel en werden de prestaties van het NTS-JOURNAAL in de kranten gevierd als een nationale verdienste. Maar het NTS-JOURNAAL werd vooral geacht bij te kunnen dragen aan het ideaal van een goedingelichte burger die op basis van kennis grip had op de complexe realiteit van de wereld en op rationele wijze kon participeren in een moderne democratie. De kritiek op het NTS-JOURNAAL was dan ook niet gericht op het instituut, maar op het functioneren ervan.

Televisie-dommel

De kritiek beperkte zich niet enkel tot de journalistieke waarde. Het NTS-JOURNAAL was immers een televisieprogramma dat deel uitmaakte van de voortgaande discussie over de rol van de televisie in de Nederlandse samenleving en het-

werd dan ook geduid binnen de kaders waarin het nieuwe medium werd besproken.

Al in 1959 bracht deze overweging auteur Henk Schaafsma tot de vraag: ‘Toont de televisie zich ook informator?’⁴² In een bundel met beschouwingen over het nieuwe medium twijfelt de auteur aan de mogelijkheden van televisie als informatieverstrekker, zeker in vergelijking met krant en zelfs met radio. Want, zo stelt Schaafsma:

‘Het NTS-JOURNAAL is van informatieve aard; wij drukken ons voorzichtig uit, want (...) men deelt mee in “totale beelden”, niet door middel van het exacte woord, dat is het subtielste contactmiddel. Wanneer men het woord hanteert, kan men informatie en commentaar desnoods volstrekt gescheiden houden. Maar welke cameraman is in staat om met zijn massaal registrerende apparatuur alléén het exacte nieuws te grijpen?’⁴³

Deze overwegingen leiden ertoe dat Schaafsma televisie met name ziet als een medium ter verpozing, niet geschikt voor ‘het hoogste reiken van de menselijke geest’. De stormachtige opkomst van het medium brengt de auteur ertoe de lezer te waarschuwen voor het gevaar van televisie, want als ‘de gegoede en intellectuele burgerij’ zich zou verlaten op televisie als informator zou dat een ondermijning zijn van de educatieve en culturele ontwikkeling. Al gelooft Schaafsma niet dat het zo’n vaart zal lopen: ‘een historische gegroeidheid onthoofd je niet zo-maar.’⁴⁴

Fokke Sierksma is daar nog niet zo van overtuigd. Want, zo stelt hij, ‘het nieuws heeft geen ander doel dan de mensen te amuseren.’ Evenals het bioscoopjournaal is het nieuws op televisie vergelijkbaar met kletspraat en roddel en dient het slechts voor een aangename verpozing. Een van de redenen hiervoor is dat het beeld het nieuws kan ‘vermenselijken’; in plaats van harde feiten zien we de mensen achter het nieuws waardoor de gebeurtenissen vergelijkbaar worden met de roddel en achterklap die we kennen uit ons eigen leven. Sierksma ontkent niet dat dat bijzonder aangenaam kan zijn, maar hij waarschuwt wel dat ‘door haar menselijke mogelijkheden, tv met het nieuws maar al te gemakkelijk tot een gigantische droomfabriek [kan] worden.’⁴⁵ Dit vermaak leidt tot zelfgenoegzaamheid en vormt op deze manier een bedreiging voor de westerse samenleving:

‘Hoe menselijk en hoe dierlijk hun zelfgenoegzaamheid ook moge zijn, een zichzelf respecterende tv zal haar camera’s niet in dienst der genoegzaamheid kunnen stellen, omdat de zelfgenoegzamen zo niet reeds zichzelf, dan toch hun kinderen en kleinkinderen pijnlijk bedriegen. Het ergste, dat het Westen kan overkomen, is een televisie-dommel. En deze half-slaap zal zich onvermijdelijk van de kijker meester maken, wanneer naast alle amusement (...) ook nog het nieuws (...) de wereld pasklaar zouden maken voor de huiskamer.’⁴⁶

Zoals gezegd werd het NTS-JOURNAAL een onderwerp in de voortgaande discussie over televisie en haar rol in de Nederlandse samenleving. In de manier waarop het NTS-JOURNAAL werd geïdentificeerd, zijn dan ook de kaders te herkennen waarbinnen televisie werd geplaatst. Het NTS-JOURNAAL was een exponent van de macht van het medium waarbij het uitgangspunt was dat de kijker in principe kwetsbaar is, maar dat onder het juiste morele gezag deze macht vooral tot het goede zou kunnen leiden. Het NTS-JOURNAAL zou bij kunnen dragen aan het ideaal van de goedingelichte burger. Maar het NTS-JOURNAAL zou de kijker óók kunnen corrumperen omdat nieuws op televisie slechts amusement kon brengen waardoor de kijker niet alleen een vals beeld van de wereld zou krijgen maar ook in een televisie-dommel zou raken en onwetend zou achterblijven.

Tegengif

We hebben gezien dat het NTS-JOURNAAL een uitgesproken positie innam binnen de discussie over de macht van het medium. Het instituut, dat boven alle zuilen stond en zodoende het alleenrecht had op het weergeven van de werkelijkheid op televisie in Nederland, werd vrijwel vanaf het begin omarmd als een belangrijk onderdeel van de Nederlandse samenleving. Ondanks de kritiek op de journalistieke kwaliteit, werd de overtuiging dat het NTS-JOURNAAL een belangrijke functie vervulde als bron van informatie, breed gedragen. In deze functie droeg het NTS-JOURNAAL bij aan de doelstelling van de omroepen: het morele gezag, om televisie in te zetten om 'het goede' te verwezenlijken en 'het kwade' van het medium te bestrijden. Oftewel, het NTS-JOURNAAL was een belangrijk instrument voor de omroepen om televisie in te zetten ten bate van de Nederlandse samenleving door de stimulering van democratie, educatie, vrede, cultuur, schoonheid, het gezinsleven en realiteit. Omdat de kijker vormbaar, maakbaar, maar in ieder geval kwetsbaar is, behoorde het tot de morele verantwoordelijkheid van de omroepen om het soort televisie te maken dat deze belangrijke waarden juist zou versterken en niet ondermijnen: het NTS-JOURNAAL was hiervan een overtuigend bewijs. Want het NTS-JOURNAAL was bij uitstek een programma waarin de Nederlandse televisie zich kon tonen als een bron van informatie en in zekere zin ook van educatie. Zoals Joli Jensen stelt in *Redeeming Modernity: Contradictions in Media Criticism*, zijn het juist de domeinen 'informatie' en 'educatie' (en ook 'kunst') waarin televisie zich kan bewijzen als waardevol voor de samenleving.⁴⁷ Hierbij zal de televisieversie altijd gemankeerd blijven en zich niet kunnen meten met het echte schilderij, toneelvoorstelling, college, studieboek of krant en zelfs radio. Maar ondanks dat creëren deze drie soorten programma's het tegengif tegen de teloorgang van de cultuur en neutraliseren ze de latente bedreiging van de samenleving door televisie. Met het NTS-JOURNAAL kon het morele gezag, vertegenwoordigd door de zuilen,

aantonen dat televisie in de handen van de publieke omroep van waarde kon zijn voor de samenleving en haar burgers.

Een sterk tegenargument in een voortgaande discussie

Televisie en haar rol in de samenleving is het onderwerp van een zich nog steeds voortspiegender debat. Karakteristieke elementen van de discussie zoals die in de late jaren vijftig en begin jaren zestig is gevoerd, zijn nog altijd herkenbaar. Ook nu staat het belang van het JOURNAAL buiten kijf, omdat het misschien wel de meest erkende pijler is van de publieke omroep. Wat dat betreft is er sinds de jaren vijftig niet veel veranderd toen het JOURNAAL een essentieel argument in de legitimatie van de verantwoordelijkheid van de omroepen vormde. Met dit verschil dat in de beginjaren van televisie het belang van het medium zelf nog aangetoond moest worden. Na de euforie over het technisch verwezenlijken van een lang gekoesterd verlangen om te kunnen ‘ver-zien’ – voorbij de verwachtingshorizon van een medium dat *gelijktijdigheid* bood – ontstond een discussie over de betekenis van het nieuwe medium voor de Nederlandse samenleving. Als bron van objectieve informatie en educatie en gericht op alle gezindten in Nederland speelde het NTS-JOURNAAL hierin een onmiskenbare rol. Zeker in deze beginjaren van televisie, waarin de vorm, rol en betekenis van het medium nog niet vastlag, gaf het NTS-JOURNAAL de gelegenheid om televisie te beschrijven als een medium dat, mits in de juiste handen, zou kunnen leiden tot een beter Nederland.

Noten

- 1 M.W. Jacobs, *NOS-Journaal, altijd live de lucht in*. Hilversum 1981.
- 2 Jan Bank, ‘Televisie verenigt en verdeelt Nederland’, in: H.B.M. Wijfsjes, *Omroep in Nederland. Vijfenzeventig jaar medium en maatschappij, 1919-1994*. Zwolle 1994, p. 77-93.
- 3 ‘Koningin keek ook’. *Het Parool*, 3 oktober 1951.
- 4 ‘Drommen mensen keken op trottoirs en in cafe’s’. *Het Parool*, 3 oktober 1951.
- 5 ‘Gratis voorstelling op straat’. *de Volkskrant*, 3 oktober 1951.
- 6 ‘Drommen mensen keken op trottoirs en in cafés’. *Het Parool*, 3 oktober 1951.
- 7 ‘Nederland heeft televisie’. *Trouw*, 3 oktober 1951.
- 8 ‘Drommen mensen keken op trottoirs en in cafés’. *Het Parool*, 3 oktober 1951.
- 9 Al sinds de negentiende eeuw, zo stelt Uricchio, lag aan de basis van de culturele verbeelding van nieuwe media de wens van *gelijktijdigheid*. Cinema was dan ook slechts een ‘omweg’; een technologisch compromis op weg naar televisie. Zie W. Uricchio, ‘Cinema als omweg? Een nieuwe kijk op de geschiedenis van het bewegende beeld’, *Skrien*, nr. 199, 1994-1995, p. 54-56.
- 10 Al kan uiteraard niet worden gesteld dat de manier waarop er in een verzuilde krant wordt geschreven over het nieuwe medium, een directe weergave is van de mening van alle leden van de zuil, is het onmiskenbaar de weergave van een breed gedragen mening over televisie binnen de eigen zuil. Om deze reden heb ik dan ook in de verzameling van mijn onderzoeksmateriaal gekeken naar die kranten die landelijk verschenen en een erkende vertegenwoordiger waren van een van de grote zuilen in Nederland.

11 Zie ondermeer: Anton Duisters, 'Het kijkglas. Negentiende-eeuwse fantasieën over televisie', in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, 8, 2005-1, p. 63-85.

12 Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen J.M.Th. Cals bij de opening van de eerste officiële televisie-uitzending op 2 oktober 1951. Geciteerd in: Peter de Goede, *Omroepbeleid met en tegen de tijd*. Amsterdam 1999, p. 62 e.v.

13 'TELEVISIE: Men zij gewaarschuwd'. *De Telegraaf*, 25 december 1949.

14 'Als u het mij vraagt'. *Eva*, 26 februari 1955.

15 Al was 'Het televisieapparaat als indringer in het huisgezin' wel een van de belangrijke onderwerpen waarover in de eerste jaren werd geschreven. Een van de vragen was of het wel netjes was om de televisie uit te zetten als er visite kwam, want die mensen wilden natuurlijk ook televisie kijken. Deze kwestie was zelfs zo urgent dat er in 1957 een onderzoek werd verricht naar de kijkgewoontes van de Nederlander waarbij een van de onderzoeksdoelstellingen was om een relatie aan te tonen tussen de hoeveelheid visite en of er uitzendingen waren op televisie. Dit bleek het geval te zijn. Zie: *Televisie in Nederland. Een onderzoek naar opinies en kijkgewoonten*. Den Haag 1957, p. 16-17.

16 'Door televisie tot ongeletterdheid'. *Het Parool*, 25 april 1951.

17 'Televisie een grote tiran'. *Trouw*, 30 juni 1951.

18 Geciteerd in: Sonja de Leeuw, *Televisiedrama: podium voor identiteit*. Amsterdam 1995, p. 172.

19 Geciteerd in: Sonja de Leeuw, *Televisiedrama: podium voor identiteit*, p. 171.

20 'Als u het mij vraagt'. *Eva*, 26 februari 1955.

21 Idem, 2 februari 1957.

22 Hiermee vertoont de Nederlandse situatie sterke overeenkomsten met de introductie van televisie in de Verenigde Staten, zoals beschreven door Robert Davis. Hij stelt dat er in alle manieren van betekenisgeving twee kampen te herkennen zijn. Zij die het nieuwe medium omarmen en trachten te ondersteunen (*advocacy*) en auteurs die een nieuw medium als een bedreiging ervaren en deze trachten te bestrijden (*attack*). Een verklaring voor het keurslijf waarbinnen er over televisie wordt geschreven zoekt Davis in, wat hij noemt, 'de ultieme begrippen' waarvan de sprekers zich bedienen in de discussie. De *god terms* waaraan Davis refereert zijn die begrippen welke niet meer ter discussie staan. Hij doelt hier op termen als *democratie*, *educatie*, *vrede*, *cultuur*, *schoonheid*, *thuis*, *familie/gezin* en *realiteit*. Deze termen bieden, wat hij noemt, een 'ultimate rhetoric potency' en vormen, structureren en beperken hiermee de betekenissen die er aan televisie en haar programma's kunnen worden toegekend. Zie Robert Davis, *Response to Innovation: A study of Popular Argument About New Mass Media*. New York 1976.

23 Donner verloor kansloos met 7-3 van Euwe.

24 'Uit de verte gezien. NTS', *de Volkskrant*, 6 januari 1956.

25 Peter de Goede, *Omroepbeleid met en tegen de tijd*. Amsterdam 1999, p. 63.

26 W.R. 'Nederland en de Televisie'. *De Radiogids*. Officieel orgaan van de VARA, 29 juli 1950.

27 Jacobs, *NOS-Journaal*, p. 3.

28 Idem, p. 14.

29 The Institute for the history of the 1956 Hungarian Revolution, www.rev.hu. Juli 2005.

30 'Uit de lucht gegrepen. Het nieuws op tv'. *Het Parool*, 5 november 1956.

31 'Het zit in de lucht: tv toonde evacuatie van Russische burgers.' *de Volkskrant*, 5 november 1956.

32 'Het zit in de lucht. Uit de verte gezien.' *de Volkskrant*, 6 november 1956.

33 'Uit de verte gezien.' *de Volkskrant*, 5 november 1956.

34 'Radio en Televisie. Niet geamuseerd.' *Trouw*, 8 november 1956.

35 'Radio en Televisie. Verkeerd besluit.' *Trouw*, 9 november 1956.

36 Fokke Sierksma, *Testbeeld. Essays over mens en televisie*. Amsterdam 1963, p. 78.

37 Jacobs, *NOS-Journaal*, p. 21.

38 Sierksma, *Testbeeld*, p. 73.

39 'De televisie faalde in moeilijke situatie.' *Het Parool*, 23 november 1963.

40 Ironisch genoemd was dit een onderwerp over de kwaliteit en invloed van televisie-uitzendingen.

- 41 'Ernaast'. *Het Parool*, 23 november 1963.
- 42 Henk Schaafsma, *Televisie*. Amsterdam 1959.
- 43 Idem, p. 27.
- 44 Idem, p. 29.
- 45 Sierksma, *Testbeeld*, p. 79.
- 46 Idem, p. 89.
- 47 Joli Jensen, *Redeeming modernity. Contradictions in Media Criticism*. London 1990, p. 101.